

ЕКОНОМІКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 338.436.33:[330.341.1:330.322]

Н.О. Дугієнко

кандидат економічних наук, доцент

Т.Л. Кельдер

кандидат економічних наук, доцент
Запорізький національний університет

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті визначено проблеми формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку агропромислового комплексу України. Проаналізовано сучасний стан розвитку агропромислового комплексу в Україні. Розглянуто теоретичні засади і роль інноваційної діяльності в підвищенні конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери, а також досвід передових країн світу щодо засобів стимулювання інноваційних процесів. Висвітлено напрями розвитку вітчизняної інноваційно-інвестиційної політики та фактори, що стримують цей розвиток. Запропоновано шляхи підвищення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, інноваційна діяльність, інвестиції, інноваційно-інвестиційна модель розвитку, інноваційно-інвестиційна політика, конкурентоспроможність, модернізація.

I. Вступ

Економічний прорив України не можливий без становлення та ефективного функціонування інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання, що має стати стратегічним напрямом розвитку національної економіки на сучасному етапі. Лише в цьому випадку економічне зростання матиме якісно новий довгостроковий характер, спрямований на підвищення рівня та якості життя населення. Одним із основних напрямів розвитку економіки держави є агропромисловий комплекс (Україна володіє найродючішими чорноземами – близько 70% від загальної території). Тому актуальність дослідження інноваційної діяльності саме сільськогосподарських підприємств зумовлена посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграцією України в міжнародний економічний простір, що й зумовлює необхідність формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку сільського господарства.

Проблеми формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку агропромислового комплексу досліджували у своїх працях зарубіжні вчені: П. Друкер, Р. Нельсон, Р. Соллоу, Й.-А. Шумпетер; вітчизняні науковці: Д.І. Бабміндра, С.А. Володін, О.І. Дацій, М.І. Кисіль, О.В. Крисальний, П.Т. Саблук,

В.П. Ситник, О.Г. Шпикуляк та ін. Проте економічні перетворення в Україні породжують необхідність перегляду й уточнення теоретичних і методологічних підходів щодо вивчення проблем формування інноваційної моделі розвитку сільського господарства.

II. Постановка завдання

Актуальність означених завдань і необхідність проведення подальших досліджень з метою активізації інноваційних процесів зумовили вибір теми й мети дослідження. Метою статті є вивчення проблем формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку агропромислового комплексу на сучасному етапі.

III. Результати

Розвиток економіки інноваційного типу, що базується перш за все на можливостях створення та використання нововведень, стає домінуючим фактором розвитку сучасної цивілізації. В основі посилення його впливу на цей процес і, зокрема, на процес техніко-економічного зростання виробництва, а також на життєвий рівень населення, лежить цілеспрямований пошук нововведень та ефективних шляхів їх реалізації в економіці країни. За умов повноцінної реалізації можливостей інноваційного розвитку підприємства матимуть значно кращі ринкові позиції в обраній сфері діяльності. Упровадження інноваційного виробництва дасть змогу значно знизити нормативні витрати на продукцію підприємств. Це особливо важливо в орієнтації діяльності підприємств на

зовнішні ринки, тому що наша сільськогосподарська продукція не є конкурентоспроможною саме через домінування у її випуску витратних, нересурсозберезних технологій. Безпосереднім носієм інновації є інвестиція, тобто реалізація інноваційної політики в несприятливому інвестиційному кліматі практично неможлива. Сучасна економічна політика у сфері АПК має орієнтуватися на формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, коли зростання ефективності суспільного виробництва досягається за рахунок зростання знань, інноваційна діяльність тісно пов'язана з інвестиційною, тобто сукупністю практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [10, с. 165].

У дослідженнях багатьох науковців [3; 8] йшлося про особливий аграрний потенціал України, її чорноземи, зручне географічне розташування щодо експортних ринків, глибоководні порти, розвинуту інфраструктуру тощо. Усе це, звичайно, становить потужну основу для розвитку конкурентоспроможного аграрного сектору, який мав би змогу не тільки робити внесок у розвиток економіки та збагачення населення України, а й допомагати вирішенню проблем з продовольчою безпекою у світі. Проте аналіз сучасного стану розвитку агропромислового комплексу в Україні показує, що практично все агропромислове господарство України, від первинних виробничих процесів у сільському господарстві до випуску кінцевого продукту та доведення його до споживачів, має потребу в реконструкції та модернізації. Сьогодні агропромисловий комплекс України потребує розв'язання низки проблем, пов'язаних, зокрема, з руйнуванням матеріально-технічної бази галузей АПК, оскільки значна частина технічних засобів, будівель і споруд з різних причин вийшла з ладу й виведена з експлуатації, скоротився парк сільськогосподарської техніки, ступінь спрацювання основних засобів сільського господарства становить 40,8%, а переробної промисловості – 66,8%. Вітчизняна техніка відстає від імпортних аналогів за параметрами надійності більше ніж у 6 разів, а технічна оснащеність галузі тваринництва не перевищує 40% від необхідного рівня. До того ж,

інвестиції на розвиток соціальної сфери села нині становлять лише 7,6 млрд грн, що набагато нижче за потреби в них. Як наслідок, погіршуються кількісні та якісні характеристики демографічних процесів на селі – щорічно з карти України зникає до 26 сіл [9, с. 6].

Суттєві труднощі, з якими останнім часом стикається АПК, як ніколи підкреслюють необхідність інноваційного розвитку, серед головних цілей якого на сучасному етапі можна виділити технологічне переобладнання і структурну перебудову виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на світовому і внутрішньому ринках, та збільшення експортного потенціалу за рахунок наукомістких галузей виробництва, зменшення залежності економіки України від імпорту. Особливого значення для підвищення ефективності виробництва в сучасних умовах набувають підвищення якості й технічного рівня продукції, постійне відновлення її асортименту, розробка нових виробів.

Варто зазначити, що в економічно й технологічно розвинутих країнах світу кількість інноваційно активних підприємств становить від 40% до 80% від їх загальної кількості, а для країн Європейського Союзу середнє значення інноваційної активності підприємств сягає 40–45% від їх загальної кількості. Аналіз досвіду передових країн світу показує, що головною ознакою прояву глобальних інноваційних перспектив є суттєвий відрив країн-лідерів (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Південна Корея, Китай, Індія, Швеція, Фінляндія та ін.) від країн, що розвиваються, які неспроможні впроваджувати передові технології, у тому числі через невідповідність інституційної бази й несприятливість інституціонального середовища розвитку науки та механізмів трансферу. Саме тому концентрація найбільш конкурентних видів бізнесу, переважно високотехнологічної структури національного виробництва, забезпечує їм стійкі довгострокові переваги й високу якість задоволення потреб суспільства. Найпоширеніші засоби стимулювання інноваційних процесів у деяких країнах світу наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Досвід передових країн світу
щодо засобів стимулювання інноваційних процесів [5, с. 7]**

Країни 1	Засоби стимулювання інноваційних процесів 2
США	<ul style="list-style-type: none"> - Виключення витрат на НДДКР, пов'язаних з основною виробничою та торгівельною діяльністю, з суми доходу, що оподатковується; - пільгове оподаткування венчурних фірм і фірм, що здійснюють НДДКР; - відсутній податок на оренду для венчурних фірм; - пільговий режим амортизаційних відрахувань; - інвестиційний податковий кредит та ін.
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> - Зменшення податку на прибуток для венчурних фірм; - система страхування коштів, які надаються венчурним фірмам; - списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг); - субсидії на проведення досліджень із розробки нових видів продукції чи технологій; - відшкодування витрат на нововведення згідно з державними програмами субсидування малих інноваційних фірм та ін.

1	2
Польща	- <i>Державне стимулювання</i> : відповідальність держави за реалізацію проектів, що мають державне значення; - <i>цільове стимулювання</i> : здійснюється за рахунок державного бюджету (50%) та виробничих суб'єктів-замовників, які використовують створені нововведення
Китай	- Інвестиційно-інноваційна діяльність орієнтується, в основному, на самофінансування за рахунок різних форм інтеграції науки з виробництвом та співробітництва із зарубіжними інвесторами

Як засвідчує світовий досвід, зростання ВВП у країнах-лідерах на 60–90% забезпечено впровадженням нових технологій. В українській економіці домінують низькотехнологічні галузі виробництва, зокрема добувна й паливна (0,8–1%), харчова, легка промисловість, агровиробництво (1,2%). Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій у нашій державі можна оцінити всього на 0,7–1% [1, с. 326].

Незважаючи на задекларований ще кілька років тому перехід на інноваційний шлях, інноваційна активність підприємств залишається низькою (16,2%). Активнішими є великі за розмірами господарські товариства та приватно-орендні підприємства. Зазначимо, що інновації в аграрній сфері мають свою специфіку, зумовлену особливостями самого сільського господарства. Це пов'язано з тим, що основним фактором виробництва виступає земля, в процесі виробництва існує чітка взаємодія з живими організмами, виробництво має сезонний характер та високий рівень ризику. При впровадженні інновацій у галузь види продукції, як правило, не змінюються, лише набувають покращених властивостей. Основоютворювальними елементами моделі інноваційного розвитку аграрного сектору України є біологічний потенціал та науково-освітня система, яка формує інноваційне мислення, генерує інновації та забезпечує аграрний сектор економіки спеціалістами, здатними працювати з різними видами інновацій.

Інновації в основному впроваджуються в прибутковій рослинницькій галузі (станом на 2011 р.): 46% підприємств застосовували нові сорти й гібриди сільськогосподарських культур, 25% – нові сільськогосподарські машини й механізми, 14% – нові системи обробітку ґрунту. Незначний рівень (5%) використання науково обґрунтованих сівозмін [5, с. 21]. У тваринництві 52% підприємств застосовували нові породи сільськогосподарських тварин, інші ж види інновацій, зокрема високоефективні корми, нові механізми й засоби захисту рослин, знаходяться майже на одному рівні (близько 16%) [5, с. 21].

Головною проблемою повільного перебудовування національного АПК на модель інноваційного розвитку є недостатнє інвестиційне забезпечення. Практика доводить, що більшість сільськогосподарських товаровиробників відчують значний дефіцит коштів

і не можуть відновити або зміцнити наявну ресурсну базу.

Відомо, що фінансування інноваційної сфери на мікрорівні може здійснюватись за рахунок: залучених коштів (випуск акцій, облигацій, розширення статутного фонду за рахунок додаткових внесків); позикових коштів (кредити, внутрішні й зовнішні інвестиції, кошти інвестиційних і страхових компаній); власних джерел (прибуток, залишений у розпорядженні підприємства, кошти резервного фонду й амортизаційних відрахувань).

Але більшість дослідників у своїх працях [2; 4; 6] доходять висновку, що основною причиною, яка стримує інноваційну активність підприємств, є дефіцит власних коштів, відсутність коштів у замовника продукції, високі кредитні ставки банків, великі витрати, недосконалість законодавчої бази з питань інноваційної діяльності, відсутність належного платоспроможного попиту на продукцію та високий економічний ризик. Але найвагомішою причиною є брак коштів для розробки та впровадження у виробництво нової техніки й технологій. Тому за ринкових відносин важливого значення набуває вибір оптимальної структури джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств.

Також до проблем низької інноваційної активності відносять нерозвинутість інноваційної системи учасників інноваційного процесу і каналів зв'язку, що склалися між ними. Серед недоліків у формуванні національної інноваційної системи можна виділити:

- недосконалість стратегії переходу країни до інноваційної моделі розвитку, неналежне використання методів наукового планування на всіх рівнях управління;
- вади нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності, поширення практики ігнорування законодавства або зупинення дії статей законів, які стосуються фінансування та стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності;
- неефективність адміністративно-організаційної структури управління науково-технічною та інноваційною діяльністю;
- невідповідність корпоративної структури, яка формується в Україні, вимогам інноваційного розвитку;
- повільне формування в Україні сучасного й масштабного ринку інноваційної продукції, інфраструктури інноваційної діяльності [7, с. 119].

Варто звернути увагу й на проблему інтелектуального потенціалу аграрного сектору, який зосереджено передусім у його кадрах. Кадрова проблема на селі – ключова для України на всіх етапах її самостійного розвитку, і її варто вивчати в контексті загальної кадрової проблеми в державі. Сьогодні в аграрній сфері недостатньо фахівців, здатних передбачати результати і наслідки господарської діяльності, обґрунтовувати прийняті рішення, оцінювати результати роботи з позицій соціально-економічної ефективності виробництва та науково-технічного прогресу; не розроблено комплексу заходів, спрямованих на закріплення у селі випускників аграрних навчальних закладів, підвищення престижу й попиту на освіту, пов'язану із сільськогосподарським виробництвом.

Узагальнюючи підходи науковців, як шляхи розв'язання та вирішення проблем формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку АПК можна визначити:

- удосконалення нормативно-правової бази для забезпечення розвитку інноваційної системи України;
- системне й послідовне впровадження функціональних принципів державного управління інноваційною діяльністю;
- участь сільськогосподарських підприємств у фінансуванні науково-дослідних розробок та вступ до кластерів, які є сучасною формою об'єднання підприємств, організацій, державних органів, наукових закладів на засадах спільної діяльності на певній території з виробництва конкурентоспроможної продукції;
- екологічне збалансоване ведення виробництва, підтримка рівня родючості ґрунтів, зростання обсягів органічної продукції;
- скорочення фізичної праці та переважання інтелектуальної творчої праці. Концептуальні напрями розвитку кадрового потенціалу аграрної економіки мають пройти два етапи: на першому необхідно відновити високий професіоналізм керівників і фахівців, а на другому – сформувати в них підприємницьку культуру та інноваційний тип мислення;
- органічне включення всіх окремих елементів інноваційного розвитку в єдину активно й цілеспрямовано функціонуючу національну інноваційну систему, що можливо лише за умови дії потужних системоутворювальних факторів. Такими факторами могли б стати загальнодержавні пріоритети інноваційної політики за умови їх усвідомлення на всіх рівнях як основного засобу реалізації загальнонаціональної ідеї.

IV. Висновки

Формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки тісно пов'язане з процесами глобалізації, яка стала однією з

визначальних характеристик світової економіки й мотиватором пошуку нових форм і методів адаптації національного економічного й політико-правового середовища до сучасних вимог здійснення міжнародних економічних відносин, а головне – забезпечення конкурентоспроможності в глобальному масштабі. Але в Україні на сучасному етапі склалися умови, які не сприяють вирішенню стратегічного завдання впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. І тому для успішного розвитку інноваційної діяльності Україна потребує ефективної державної інноваційно-інвестиційної політики, яка б передбачала створення сприятливих умов для розвитку науково-технічної сфери, підприємництва, інтелектуального потенціалу та інноваційної інфраструктури нашої країни. Отже, держава має більш активно ініціювати і стимулювати інноваційний розвиток країни з метою досягнення не просто економічного зростання, а його нової якості, та забезпечення національної конкурентоспроможності.

Список використаної літератури

1. Бабміндра Д.І. Диверсифікація інноваційного розвитку агропромислового комплексу в умовах глобалізаційних викликів / Д.І. Бабміндра // Зб. матер. VII Міжнарод. наук.-практ. конф. "Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів". – Запоріжжя, 2012. – С. 326–328.
2. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О.І. Дацій // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 64–69.
3. Економіка та управління АПК : зб. наук. праць / Білоцерків. нац. аграр. ун-т. – Біла Церква, 2012. – Вип. 7 (93). – 142 с.
4. Жидяк О.Р. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери: регіональний аспект / О.Р. Жидяк // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 165–167.
5. Інноваційний розвиток агропромислового комплексу України : інф. посіб. / [уклад. Р.І. Мала, В.В. Миронова, Н.В. Єремєєва]. – Донецьк : Донецький обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, 2012. – 65 с.
6. Курган О.Г. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку як фактор підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств / О.Г. Курган // Стратегии развития Украины в глобальной среде : междунар. науч.-практ. конф., 7–9 ноября 2008 г. : тезисы докладов. – Симферополь : ЦРОНИ, 2008. – С. 148–150.

7. Матвіюк В.Ю. Проблеми інноваційного розвитку України / В.Ю. Матвіюк, С.Р. Матвіюк // Вчені записки Харківського інституту управління : Серія "Наука і практика управління". – Харків : XIV, 2009. – Вип. № 26. – С. 113–120.
8. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні / П.Т. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 200–208.
9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
10. Чучіна І.М. Інноваційно-інвестиційна політика України в умовах ринкової економіки / І.М. Чучіна, М.Ю. Приз // Вісник КДУ імені Михайла Остроградського. – Кременчук : КНУ, 2010. – Вип. № 2 (61), част. 1. – С. 165–168.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2013.

Дугиенко Н.А., Кельдер Т.Л. Проблемы формирования инновационно-инвестиционной модели развития агропромышленного комплекса

В статье определены проблемы формирования инновационно-инвестиционной модели развития агропромышленного комплекса Украины. Проанализировано современное состояние агропромышленного комплекса в Украине. Рассмотрены теоретические основы и роль инновационной деятельности в повышении конкурентоспособности предприятий аграрной сферы, а также опыт передовых стран мира относительно способов стимулирования инновационных процессов. Исследованы направления развития отечественной инновационно-инвестиционной политики и сдерживающие факторы ее развития. Предложены пути повышения инновационно-инвестиционной деятельности предприятий аграрной сферы.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, инновационная деятельность, инновационно-инвестиционная модель развития, инновационно-инвестиционная политика, конкурентоспособность, модернизация.

Dugienko N., Kelder T. Problems of the agro-industry formation's innovative-investment model

Problems of the Ukrainian agro-industry innovative-investment development model formation are determined in the article. It's proved that agribusiness' innovative activity's research is topical because of competitiveness strengthening in the agriproduct markets, international integration of Ukraine that provoke the necessity of the agro-industry innovative-investment development model formation.

A current state of the Ukrainian agro-industry's development is analyzed. It's proved that about all Ukrainian agro-industry from the initial productive process in agriculture to the output product and consumption need to be reconstructed and modernized. Theoretical basis and innovative activity's role in the agribusiness's competitiveness stimulation, developed countries' experience as for the innovative processes' incentives instruments are distinguished. A fundamental break of the leading countries from the developing countries in the sphere of global innovative perspectives is considered to be their main characteristic based on the progressive technologies failure of the last particularly because of the institutional basis, institutional sphere and science, transfer mechanisms discrepancy. Domestic innovative-investment policy's development trends, development restriction factors are illustrated. The named factors are lack of funding, high costs, high loan rates, serious economic risk, raw material and supply problems, and imperfect legal framework. Ukrainian agro-industry's innovative development is impossible without substantial financial support when the majority of agricultural producers feel a considerable lack of funding, can't modernize or improve the material basis. The situation shows a material dependence of agricultural producers on external financing, low rate of business activity. Methods of agro-industry enterprises' innovative-investment activity's mainstreaming are proposed. Among them are regulatory and legal framework improvements for the Ukrainian innovative system's development assurance, systematic and logical implementation of the innovative activity's public administration functional principals, natural inclusion of the innovative development's elements into the integrated active stable national innovative system.

Key words: agro-industry, innovative activity, investment, innovative-investment development model, innovative-investment policy, competitiveness, modernization.